

УДК 378.014.53

Ю.В. Богінська,
кандидат педагогічних наук, доцент

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА І СУПРОВІД
СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ
В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ:
АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Проаналізований стан організації соціально-педагогічної підтримки та супроводу студентів з обмеженими можливостями в Автономній Республіці Крим. Визначені перспективні напрямки розв'язання проблем щодо організації підтримки студентів-інвалідів у межах впровадження інклюзивної освіти.

Ключові слова: соціально-педагогічна підтримка, студент з обмеженими можливостями, вищий навчальний заклад, інклюзивна освіта, Центр вищої освіти інвалідів

Постановка проблеми. Створення рівних можливостей для студентів з обмеженими можливостями в отриманні ними вищої освіти нарівні зі здоровими однолітками — одне з основних завдань кримських та українських вузів у контексті реалізації умов вступу до європейського освітнього простору.

В АР Крим зареєстровано понад 117 354 інвалідів. На сьогодні в Автономії більше як 5 630 дітей мають статус інвалідів. Вступають у професійні та вищі навчальні заклади 3% загальної кількості інвалідів, які досягли повноліття. І цей відсоток вступників осіб з обмеженими можливостями можна збільшити, організувавши для них соціально-педагогічну підтримку й супровід, доступне та безбар'єрне освітнє середовище.

Вирішення цього завдання законодавчо закріплено у нормативно-правових документах. Зокрема, наказ МОН України від 02.12.2005 р. № 691 «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» передбачає планування конкретних заходів щодо удосконалення організаційно-правового, науково-методичного забезпечення освіти осіб з особливими потребами.

У Державній програмі розвитку системи реабілітації та трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю на період до 2011 р. (постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 р. № 716) у період 2008—2010 рр. рекомендується забезпечити підготовку необхідної кількості педагогічних працівників за методиками роботи з особами з обмеженими фізичними можливостями, а також продовжити роботу щодо збільшення кількості спеціальних груп осіб цієї категорії у професійно-технічних та вищих навчальних закладах.

У п. 3.4 Протоколу № 4/1-4 Рішення Колегії МОН України від 02.04.2009 р. пропонується розробити принципи цілісного підходу до створення належних умов для здобуття освіти інвалідами, у тому числі й інтегрованого навчання.

Відповідно до Плану заходів щодо створення безбар'єрного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009—2015 рр.

«Безбар'єрна Україна» у п. 5 пропонується в 2010-2011 рр. включити до навчальних програм ВНЗ теми з питань задоволення потреб осіб з обмеженими фізичними можливостями (постанова Кабінету Міністрів від 29 липня 2009 р. № 784).

Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим керується вищеназваними нормативними документами для організації підтримки й супроводу студентів з обмеженими можливостями у вузах.

Однак у ВНЗ Криму, крім Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта), не вибудовано чіткої системи надання допомоги студентам-інвалідам. Це й зумовило необхідність в аналізі існуючого стану та визначенні перспектив розв'язання проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні за останнє десятиріччя зроблено значний крок уперед у напрямку реабілітації, підтримки та супроводу студентів-інвалідів. Питаннями організації різних видів підтримки та супроводу студентів з обмеженими можливостями займаються О. Дікова-Фаворська, В. Засенко, І. Іванова, К. Кольченко, Г. Нікуліна, П. Таланчук, Л. Тюптя.

Крім того, у своїх дослідженнях українські вчені розглядають такі аспекти, як психологічний супровід студентів-інвалідів (І. Томаржевська); виховання духовно-моральних цінностей у студентів з обмеженими фізичними можливостями (О. Хорошайло); супровід навчання студентів з особливими потребами (М. Чайковський); реабілітаційно-адаптаційний супровід адаптації інвалідів із вадами зору до навчання у вищих навчальних закладах (Т. Гребенюк); психологічний супровід адаптації першокурсників з особливими потребами (В. Скрипник); психолого-педагогічний супровід навчання осіб із порушеннями слуху у ВНЗ (С. Літовченко); інтеграція молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище (Н. Мірошниченко).

Однак в умовах Автономної Республіки Крим проводиться недостатня кількість досліджень, спрямованих на організацію системи соціально-педагогічної підтримки студентів з обмеженими можливостями. Провідними в цьому напрямку є розробки викладачів РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) Ю. Богінської, О. Глузмана, І. Шувалової, В. Щеклодкіна, Т. Яценко та ін.

Мета і завдання дослідження: проаналізувати стан організації соціально-педагогічної підтримки та супроводу студентів з обмежени-

ми можливостями в Автономній Республіці Крим; визначити перспективні напрямки розв'язання проблем щодо організації підтримки студентів-інвалідів у межах впровадження інклюзивної освіти.

Основний зміст статті. Супровід навчання студентів з інвалідністю — це система заходів, спрямованих на забезпечення рівного доступу до навчання. Вищий навчальний заклад має запропонувати таким студентам низку послуг, якими вони можуть скористатися самостійно або з допомогою студента-тьютора, наставника, методиста, психолога, викладача, щоб бути успішними в навчанні. Не існує єдиного та завершеного переліку заходів і послуг, який би задовольнив потреби усіх студентів незалежно від виду інвалідності.

Згідно з п. 40 Комплексного плану заходів щодо розвитку освіти України на період до 2011 року (затвердженого Кабінетом Міністрів України від 16 жовтня 2008 р. № 1352-р), необхідно впроваджувати практику соціального супроводу та психолого-педагогічної підтримки студентів-інвалідів [1, 117].

При впровадженні системи супроводу навчання студентів з особливими потребами ВНЗ повинен враховувати психофізичні особливості та проблеми навчання людей різних нозологій, їхні потреби в компенсації сенсорних вад, що заважають сприймати навчальний матеріал; соціально-психологічні чинники, які ускладнюють інтеграцію студентів у вузах; потреби у фізичній реабілітації та ін.

У своїй доповіді на підсумковій колегії 27 серпня 2009 р. Міністр освіти і науки АР Крим В. Лавров одними з пріоритетних завдань розвитку загальної середньої освіти визначив:

— створення системи інтегрованої й інклюзивної шкільної освіти, включаючи як її елементи — індивідуальне, надомне, дистантне навчання дітей з обмеженими можливостями;

— впровадження встановлених національних державних стандартів для кожної категорії дітей з обмеженими можливостями, що передбачають відповідні досягнення як у сфері освіти, так і в життєвій компетенції.

Розв'язання цих завдань дають змогу адаптувати дітей-інвалідів до шкільного навчання. Однак може виникнути проблема, коли діти-інваліди, яких навчають у школах за програмою інтеграції та інклюзії, вступивши до вузів, не відчують такого ж ставлення до себе. І пов'язано це насамперед, з психологічною та методичною неготовністю викладачів і студентів ВНЗ прийняти осіб з обмеженими можливостями у свій колектив.

Наявність в АР Крим 25 реабілітаційних центрів і відділень реабілітації (станом на 01.01.2009 р.) показує, що психолого-педагогічна та медико-реабілітаційна робота з дітьми-інвалідами проводиться. У 2008 р. 2 297 дітям-інвалідам було надано послуги з соціальної реабілітації, 60 дітей-інвалідів отримали послуги на дому, 45 дітей-інвалідів було інтегровано в загальноосвітні школи.

Однак названі центри не готують підлітків — майбутніх абітурієнтів до особливостей навчання у вузі. Цей аспект вказує на зростаючу роль кримських ВНЗ в організації довузівської підготовки абітурієнтів-інвалідів, системи супроводу студентів з особливими потребами, відкритті сервісних служб, центрів із надання допомоги цій категорії студентів.

Спільна діяльність кримських реабілітаційних центрів і відділень (як баз практики студентів) із вузами вказує на необхідність дотримання наступності у видах супроводу і підтримки дитини-інваліда при переході у статус студента.

Ще до вступу до ВНЗ необхідно працювати з особами з обмеженими можливостями та їхніми сім'ями, тобто важливим є довузівська консультативна робота, а саме консультування:

- абітурієнтів-інвалідів та їхніх батьків із питань профорієнтації, інтегрованого та інклюзивного навчання;

- вчителів, психологів, соціальних педагогів із питань супроводу й підтримки учнів з особливими потребами в інклюзивний освітній простір;

- співробітників соціальних служб, центрів, які працюють із дітьми та молоддю з обмеженими можливостями з питань соціального захисту, психолого-педагогічного та реабілітаційного супроводу цієї категорії осіб.

Із затвердженням Плану дій щодо впровадження інклюзивної освіти в навчальних закладах АР Крим (далі — План дій) від 01.12.2009 р. дедалі більша кількість дітей-інвалідів навчатиметься інтегровано, а це, в свою чергу, дасть змогу цій категорії дітей стати надалі успішними студентами вузів. Проте і у вищих навчальних закладах професорсько-викладацький склад і обслуговуючий персонал повинні бути технічно, психологічно, методично готові до інтеграції в освітній простір осіб з обмеженими можливостями.

Крім того, План дій обґрунтовує необхідність підготовки учнів з особливими потребами, їхніх батьків, учителів, психологів, соціальних педагогів до впровадження нових форм і технологій

навчання, формування в них психологічної та професійної готовності їх прийняття. Все це можливо в межах проведення консультативної роботи.

У Плані дій зроблено акцент на розроблення регіональної програми впровадження інклюзивної дошкільної, загальної середньої та вищої освіти (п. 1.2). Організація інклюзивного навчання у вузах АР Крим неможлива без забезпечення системи підтримки та супроводу студентів з обмеженими можливостями.

Позитивною тенденцією останніх років є збільшення кількості інвалідів, які навчаються у кримських вищих навчальних закладах I—IV рівнів акредитації. За статистичними даними Національного звіту «Про становище інвалідів в Україні», у 2007/2008 н. р. в АР Крим у вузах I—IV рівнів акредитації навчалось 249 студентів, що є 2% загальної кількості студентів-інвалідів по Україні. З них: у вузах I—II рівнів акредитації навчалось 37 студентів, у вузах III—IV — 212 студентів.

У Кримському республіканському закладі «Міжрегіональний центр трудової, медико-соціальної та професійної реабілітації інвалідів» 2008 року професійну реабілітацію пройшли 312 осіб, з них 175 осіб студентського віку від 18-35 років.

У «Заходах щодо підготовки навчальних закладів АР Крим до початку навчального року», затверджених постановою Ради Міністрів АР Крим № 349 від 10.07.09 р., виділено заходи, що стосуються інвалідів, а саме:

- заходи, спрямовані на підтримку осіб з обмеженими фізичними можливостями і насамперед на створення належних умов для їхнього безперешкодного доступу до будівлі та приміщень навчальних закладів;

- заходи щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Перераховані заходи свідчать, що в Криму приділяється чимала увага і дітям, і студентам з обмеженими можливостями. Рівну та якісну освіту вони можуть отримати тільки за наявності системи супроводу й підтримки.

Вельми значущим у розв'язанні означеної вище проблеми можна вважати Наказ МОН України «Про проведення експерименту щодо організації інтегрованого навчання осіб з особливими освітніми потребами у вищих навчальних закладах III—IV рівнів акредитації незалежно від форм власності та підпорядкування» № 587 від 27.06.2008 р.

Метою експерименту є розроблення та експериментальна перевірка нормативів реабілітаційних заходів засобами освіти, які є елементами технології впровадження комплексного (корекційно-реабілітаційного, психолого-педагогічного, андрагогічного, соціального, медичного, організаційного, технічного) супроводу навчання студентів з особливими освітніми потребами.

На етапі сьогодення в експерименті беруть участь дев'ять вищих навчальних закладів, у тому числі і РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта). Експеримент передбачає три етапи проведення: перший — вивчення в системі ВНЗ інтегрованого навчання, розроблення документів, наукової та навчально-методичної літератури; другий етап — апробація розроблених документів та матеріалів; третій — аналіз результатів проведення експерименту. Українські вчені зазначають, що повноцінне навчання інвалідів неможливе без створення спеціальних умов та організації супроводу.

Реалізація завдань цього експерименту в масштабах АР Крим здійснюється на спеціалізованому факультеті для студентів-інвалідів і в Центрі вищої освіти інвалідів Кримського гуманітарного університету.

Спеціалізований факультет має специфіку організації навчально-виховного процесу, а саме: індивідуально-групову форму організації навчання; дозування навчального навантаження, навчальної інформації; своєрідні форми подання навчального матеріалу; супровід навчального процесу лікувально-профілактичними заходами [2, 11].

Метою діяльності Центру вищої освіти інвалідів є забезпечення у вищому навчальному закладі умов доступності отримання освіти студентами-інвалідами в процесі інтеграції їх в освітнє середовище нарівні зі студентами, які не мають обмежень у здоров'ї.

Центр працює зі студентами, які мають обмежені можливості здоров'я, з батьками цих студентів, співробітниками Кримського гуманітарного університету, взаємодіє з різними громадськими організаціями та центрами, зокрема з благодійним фондом «Міла» (м. Київ), Ялтинською організацією «Разом», Кримським республіканським консультативно-діагностичним центром ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, відділенням реабілітації Ялтинського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та ін.

Напрямки діяльності Центру освіти інвалідів різноманітні і передбачають психолого-педагогічний, організаційний, інформаційний та соціальний супровід навчання студентів з обмеженими можливостями здоров'я у вузі.

Доцільність організації Центру зумовлена низкою причин, зокрема з тим, що кожного року зростає потреба в отриманні вищої освіти особами з обмеженими можливостями здоров'я. Створення Центру вищої освіти інвалідів є ще й необхідним у наданні допомоги з упровадження інклюзивного навчання.

У Центрі вищої освіти інвалідів та на спеціалізованому факультеті для студентів-інвалідів Кримського гуманітарного університету працюють кваліфіковані фахівці, здатні надати допомогу батькам, учителям, працівникам соціальних закладів з питань інклюзії, профорієнтації, супроводу та навчання осіб з обмеженими можливостями.

З огляду на викладене, можна виділити такі перспективні напрямки розв'язання проблем організації соціально-педагогічної підтримки і супроводу студентів-інвалідів у межах впровадження інклюзивної освіти, як:

- розроблення організаційно-правової бази підтримки і супроводу студентів у вузах;
- підготовка науково-педагогічних кадрів до роботи з такою категорією абітурієнтів, студентів;
- робота з батьками абітурієнтів і студентів, які мають інвалідність;
- навчально-методичне забезпечення процесу підтримки та супроводу;
- забезпечення у вищих навчальних закладах умов для організації підтримки студентів з обмеженими можливостями.

Висновки. Спрямованість освітньої політики держави на реалізацію інтегрованого навчання студентів-інвалідів дедалі більше висуває вимог до вузів, а саме до організації безбар'єрної інтеграції та доступності вищої освіти, системи підтримки та супроводу.

Таким чином, можна стверджувати про необхідність розроблення моделі та системи супроводу, підтримки студентів з обмеженими можливостями в умовах навчання у вузах Автономної Республіки Крим.

Перспективи. Подальші дослідження стосовно підтримки студентів з обмеженими можливостями повинні бути зосереджені на розроблення системи їх супроводу не тільки в спеціалізованих, а й в інтегрованих групах.

Проанализировано состояние организации социально-педагогической поддержки и сопровождения студентов с ограниченными возможностями в Автономной Республике Крым. Определены перспективные направления решения проблем в организации поддержки студентов-инвалидов в рамках внедрения инклюзивного образования.

Ключевые слова: социально-педагогическая поддержка, студент с ограниченными возможностями, высшее учебное заведение, инклюзивное образование, Центр высшего образования инвалидов.

The author analyzed the state of organization of social and educational support and guidance of students with disabilities in the Autonomous Republic of the Crimea. Prospective directions for problems solution in organizing support for students with disabilities in the framework of inclusive education implementation.

Key words: social and educational support, students with disabilities, higher education, inclusive education, Center of Higher education for people with disabilities.

Література

1. *Богинская Ю. В.* Анализ современного законодательного обеспечения доступности высшего образования для лиц с ограниченными возможностями в Украине // Проблемы сучасної педагогічної освіти. Сер. Педагогіка і психологія: [36. статей]. — Ялта : РІО КГУ, 2008. — Вип. 20. — Ч. 1. - С . 116-118.

2. *Богинская Ю. В.* Центр высшего образования инвалидов — инновационная форма социально-педагогической поддержки студентов с ограниченными возможностями в Украине // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: [Науково-теоретичний збірник]. — Переяслав-Хмельницький, 2008. — Вип. 16. — С. 10—13.